

VÝSKYT, VÝZNAMNOST A REALIZOVATELNOST RŮZNÝCH DRUHŮ MOTIVACE K UČENÍ VE ŠKOLE

ISABELLA PAVELKOVÁ

Anotace: *V příspěvku jsou prezentovány výsledky výzkumu mapujícího percepce učitelů a budoucích učitelů v oblasti žákovské motivace k učení. Vedle četnosti jednotlivých pohnutek (včetně různých druhů nemotivovanosti) byla zjišťována významnost připisovaná jednotlivým pohnutkám a jejich realizovatelnost ve škole.*

Aby se mohl učitel dobře rozhodovat při motivování žáků měl by vědět:

- s jakými druhy motivace může pracovat
- jaké motivační dispozice jsou u žáků rozvinuty (které potřeby u žáků dominují)
- jaké jsou přednosti a slabiny jednotlivých typů motivace (jaký význam mají jednotlivé druhy motivace z hlediska efektivity učení)
- jak je možné jednotlivé typy motivace kombinovat
- jak aktualizovat a pracovat s jednotlivými druhy motivace

Žáci jsou velmi různí z hlediska motivační připravenosti a zralosti, široký repertoár a různé způsoby práce s motivací jsou proto nutné. S některými motivacemi se pracuje relativně snadno s některými velice obtížně, některé mají krátkodobý charakter některé dlouhodobý.

Jak ukázaly dřívější výzkumy (srov. Hrabal, Pavelková 1993, Pavelková, Frencl 1997), u různých žáků se vyskytuje mnoho různých důvodů (pohnutek) k učení v nejrůznějších kombinacích. Tyto žákovské pohnutky si učitelé různou měrou uvědomují. Dostatečně však zatím nebylo podchyceno, jakou významnost z hlediska efektivity učení učitelé připisují jednotlivým pohnutkám a jak je podle jejich mínění obtížné jednotlivé druhy motivace ve škole realizovat.

V lednu a únoru 2000 proto začala realizace výzkumu mapujícího nejen hlavní pohnutky žáků (jejich četnost) k učení, ale i významnost připisovanou těmto pohnutkám z hlediska efektivity učení a možnosti realizace jednotlivých pohnutek ve škole.

Zároveň bylo našim cílem zmapovat jak motivační situaci ve škole vnímají nejen učitelé z praxe, ale i budoucí učitelé (studenti učitelství). Jde nám o srovnání pojetí struktury motivace žáků a možností jejich motivování ve škole u studentů učitelství a učitelů. Poznatky chceme využít mimo jiné pro konkrétnější přípravu studentů učitelství a další

vzdělávání učitelů v této oblasti, kde by byly zohledněny možnosti, požadavky a výzvy školské reality.

I když bude výzkum (spolupráce s V. Hrabalem) daleko šířeji pojat, než je zatím možné prezentovat, určité zamyšlení si zaslouží i první výsledky. S notnou dávkou opatrnosti proto předkládáme podněty z těchto předběžných výsledků.

Výzkum byl zatím realizován u 263 učitelů respektive budoucích učitelů, konkrétně u 147 učitelů a u 116 posluchačů učitelství.

Ve výzkumu bylo využito dotazníku vlastní konstrukce, který učitelům nabízí 35 motivačních pohnutek k učení (jejich konkrétní formulace vyplyne z dalšího textu). U všech pohnutek byla vždy na pětibodové škále posuzována:

- četnost výskytu určité pohnutky u žáků ve škole
- významnost určité pohnutky z hlediska efektivity učení
- realizovatelnost motivační pohnutky ve škole

V další části dotazníku byli respondenti dotazováni na případnou nemotivovanost žáků. Opět na pětibodové škále odhadovali u pěti typů nemotivovanosti jejich:

- četnost výskytu
- závažnost z hlediska školní práce

Na dotazník navazovaly řízené a polořízené rozhovory s učiteli a studenty učitelství, ve kterých byly upřesňovány názory na zkoumanou problematiku.

Pro přehlednost prezentace jednotlivé sledované pohnutky k učení orientačně zařadíme do určitých bloků.

Zajímavé výsledky přináší blok pohnutek vztahujících se k poznávací motivaci. Do této skupiny byly zařazeny následující pohnutky: zájem o předmět, zajímavost vyučování, možnost řešit problémy a záhady, radost z poznávání nových věcí, snaha hodně vědět - přijít věcem na kloub, zvědavost.

Zajímavost vyučování a možnost řešit nějaký problém považují učitelé za častou pohnutku žáků k učení. O ostatních pohnutkách z této oblasti se domnívají, že se u žáků vyskytují alespoň někdy. Až na pohnutku radost z poznávání nových věcí jde vždy o velmi homogenní názor učitelů. Pohled na četnost výskytu pohnutek vztahujících se k poznávací motivaci není u budoucích učitelů výrazně odlišný. K významnému posunu však dochází u pohnutky zajímavost vyučování a možnost řešit nějaké problémy. Budoucí učitelé si myslí, že se tyto pohnutky u žáků vyskytují méně.

Výrazně odlišně však učitelé a budoucí učitelé vnímají významnost těchto pohnutek z hlediska efektivity učení. Studenti učitelství této skupině pohnutek připisují vysoce významně vyšší významnost než

učitelé. Tento trend se ukázal u všech pohnutek této skupiny. Někdy jde až o diametrálně rozdílný pohled. Například zájem o předmět považují budoucí učitelé za významný (první místo v pořadí významnosti ze všech sledovaných pohnutek). Učitelé zájem o předmět považují za jen zčásti významný a z 35 pohnutek se umístila tato pohnutka na 31. místě. Obdobně pohnutky zajímavost vyučování, radost z poznávání nových věcí a snaha přijít věcem na kloub.

Realizaci těchto pohnutek považují jak učitelé tak budoucí učitelé za obtížnou. Přičemž učitelé považují realizaci těchto pohnutek za ještě o něco obtížnější než studenti. Například realizaci pohnutky chtít toho hodně vědět považují učitelé v průměru dokonce za velmi obtížnou (jde o středně homogenní názor).

Obdobné trendy vykazuje blok pohnutek vztahujících se k seberozvoji. Jde o pohnutky: učení umožňuje seberozvoj, snaha překonávat sám sebe, něčeho dosáhnout či něco vytvořit. Učitelé se domnívají, že četnost výskytu těchto pohnutek u žáků je výrazně vyšší než se domnívají studenti učitelství (t-testy potvrdily vysoce významné rozdíly). Například pohnutka zlepšení schopností (intelligence) se u učitelů z hlediska četnosti výskytu zařadila na první místo.

I těmto pohnutkám učitelé připisují výrazně menší významnost než jim připisují studenti učitelství. Studenti učitelství tyto pohnutky také vidí jako obtížněji realizovatelné než učitelé. T-testy opět ukázaly na vysoce významné rozdíly v tomto ohledu. Jde vždy o relativně homogenní názory.

Blok pohnutek vážící se na výkonovou motivaci. Nejdříve se budeme věnovat pohnutkám vztahujícím se k potřebě úspěšného výkonu. Jde o pohnutky: dobrý pocit, když se něco naučím, pocit úspěchu, radost z dosahování výborných výsledků, školní úkoly jako výzva - radost z překonávání překážek

Pocit úspěchu považují jak učitelé tak studenti učitelství za častou pohnutku k učení. Radost z dosahování výborných výsledků a dobrý pocit, když se něco naučí je u žáků pohnutkou již jen někdy. U učitelů i studentů učitelství jde o velmi homogenní názor. Studenti učitelství se na rozdíl od učitelů domnívají, že u žáků se většinou nevyskytuje pohnutka v podobě školní úlohy jako výzvy - radosti z překonávání překážek.

U všech pohnutek této skupiny je připisovaná významnost vyšší u studentů učitelství, kteří tyto pohnutky považují za významné, učitelé jen za zčásti významné.

V realizovatelnosti těchto pohnutek se učitelé i studenti učitelství shodují. Považují jejich realizaci za obtížnou, navození pocitu úspěchu považují za snadné. Výrazná neshoda nastala jen u položky chápání

školní úlohy jako výzvy, jejíž realizaci studenti učitelství považují za velmi obtížnou.

Blok pohnutek vázících se na potřebu vyhnout se neúspěchu. Jde o pohnutky: obava, že nebudu nic umět, strach, abych nevypadal hloupě, obava ze špatné známky.

Pohnutku obava, že nebude nic umět, je učiteli považována za častou, studenty učitelství jen za někdy se vyskytující. Z hlediska efektivity učení ji učitelé považují za daleko významnější. Naopak strach, abych nevypadal hloupě za častější považují studenti učitelství. Mnohé otázky vyvolává zjištění, že tuto pohnutku považují učitelé na rozdíl od studentů učitelství za vůbec nejvýznamnější z posuzovaných pohnutek. Studenti ji považují jen za částečně významnou. U učitelů jde o homogenní názor u studentů relativně vysoká směrodatná odchylka naznačuje daleko větší pestrost názorů. Zajímavý je i názor na realizovatelnost této pohnutky. Studenti učitelství se domnívají, že realizovatelnost této pohnutky je snazší než se domnívají učitelé. Učitelé také považují obavu ze špatné známky za častější pohnutku k učení než studenti učitelství. U učitelů však nejde o homogenní názor. Tato pohnutka je jimi považována za zčásti významnou, studenti učitelství jí připisují o něco větší významnost. Studenti učitelství ji považují za snadno realizovatelnou, učitelé za obtížně realizovatelnou.

S výkonovou motivací také souvisí tzv. prestižní motivace. Jí odpovídaly pohnutky: být lepší než spolužáci, zvýšení prestiže, rád se předvede druhým lidem, že něco umí. První dvě z těchto pohnutek za častější u žáků považují studenti učitelství. Radost z předvedení se druhým lidem naopak považují za daleko častější učitelé. Tyto pohnutky jsou považovány za částečně významné, všechny tři považují studenti učitelství za významnější než učitelé. Realizovatelnost je považována za spíše snadnou. Zvýšení prestiže považují učitelé z nabízených pohnutek za vůbec nejsnadněji realizovatelnou.

Blok pohnutek vztahujících se k nějaké dlouhodobější perspektivě. Zařazeny sem byly následující pohnutky: dostat se na (určitou) školu, získání lepšího zaměstnání, vědomí, že to co se naučí bude potřebovat v povolání v (životě), vydělat více peněz, zaměstnání s větší prestiží. Za velmi častou pohnutku považují jak studenti učitelství tak učitelé především dostání se na (určitou) školu. U studentů učitelství obsadila tato pohnutka první místo. Tuto pohnutku však považují učitelé na rozdíl od studentů učitelství za málo významnou (poslední místo v pořadí). Na rozdíl od studentů učitelství si také učitelé myslí, že tato pohnutka je jen obtížně realizovatelná. Učitelé

považují pohnutku tzv. učení pro život (budou to v životě potřebovat) u žáků za daleko častější, než studenti učitelství. Učení se pro život, pro získání lepšího zaměstnání, považují jak studenti tak učitelé za významné a relativně snadno realizovatelné.

Blok pohnutek vztahujících se k vnější motivaci pomocí odměn a trestů. Zařazeny sem byly následující pohnutky: pochvala, odměna (dárek, peníze apod.), strach, abych nebyl potrestán, strach před rodiči. I u tohoto bloku výzkum přinesl překvapující zjištění. U všech čtyřech sledovaných pohnutek vidí četnost výskytu výrazně vyšší studenti učitelství, kteří se domnívají, že tyto pohnutky a zvláště strach z rodičů se někdy u žáků vyskytují. Učitelé si myslí, že se tyto pohnutky většinou nevyskytují. Na rozdíl od studentů učitelství, kteří tyto pohnutky považují za zčásti významné, je učitelé považují za velmi málo významné, jde o homogenní názor. Pochvalu a odměnu, na rozdíl od studentů učitelství považují učitelé za velmi obtížně realizovatelnou. Zvláště u pochvaly jde u učitelů o velmi homogenní názor, který je v rozporu s názorem studentů učitelství, kteří pochvalu považují za druhou nejsnadněji realizovatelnou pohnutku. Strach z trestu považují jak učitelé tak studenti učitelství za snadno realizovatelný.

Na závěr se ještě krátce zmíníme o dvou pohnutkách, na něž nám připadaly reakce zajímavé. Učí se, protože je mu učení jako činnost příjemná. Jak učitelé, zvláště však studenti učitelství, se domnívají, že se takovýto stav u žáků téměř nevyskytuje. Shodně je tato pohnutka považována za jen zčásti významnou (u studentů však nejde o homogenní názor). Jak učitelé tak studenti učitelství považují tuto pohnutku za jen obtížně realizovatelnou. Dále si učitelé myslí, že žáci se téměř nikdy neučí pro lepší známky (z hlediska četnosti výskytu poslední místo), studenti učitelství si myslí, že se tato pohnutka někdy vyskytuje. Učitelé i studenti této pohnutce připisují jen částečnou významnost a jen velmi těžkou realizovatelnost. Studenti učitelství považují tuto pohnutku ze všech nabízených pohnutek za vůbec nejhůře realizovatelnou, nejde však o homogenní názor.

Porovnáme-li celkově volbu četnosti jednotlivých pohnutek žáků k učení, je zajímavé, že učitelé u žáků předpokládají častější výskyt nejrůznějších motivačních pohnutek než u žáků odhadují budoucí učitelé (byl potvrzen vysoce významný rozdíl). Statistické zpracování potvrdilo u mnoha pohnutek vysoce významné a významné rozdíly mezi učiteli a budoucími učiteli. Konkrétně t-testy potvrdily u 20 pohnutek vysoce významné rozdíly a u 7 pohnutek významné rozdíly. Relativní shoda v pohledu učitelů a studentů učitelství na četnost výskytu jednotlivých pohnutek se ukázala u osmi pohnutek.

Ještě větší rozdíly se ukázaly v pohledu na významnost jednotlivých pohnutek. Budoucí učitelé celkově připisují vysoce významně vyšší významnost motivačním pohnutkám než učitelé z praxe. Relativně největší shoda mezi učiteli a studenty učitelství je v odhadované realizovatelnosti jednotlivých pohnutek.

Relativní shoda mezi učiteli a studenty učitelství panuje také v pohledu na výskyt a závažnost jednotlivých typů nemotivovanosti.

Podle učitelů i budoucích učitelů se často vyskytuje nemotivovanost k učení, protože žáky přitahují jiné činnosti a jsou líní. Poměrně často jsou nemotivovaní, protože učení je namáhavé a nebo se domnívají, že učení stejně nepřinese žádné výsledky, stejně se nic nezmění. Někdy jsou nemotivovaní, protože mají pocit, že na to nemají. Vždy jde o homogenní názory.

Všechny typy nemotivovanosti jak učitelé tak budoucí učitelé v podstatě považují za závažný problém. Na prvním místě z hlediska závažnosti se objevila nemotivovanost, která se odvíjí od pocitu, že stejně učení nepřinese žádné výsledky, stejně se nic nezmění. Závažnost tohoto problému si uvědomují více učitelé, obdobně pocit žáků, že na to nemají, za větší problém považují učitelé.

Závěr: Výzkum, který je rozplánován do několika etap, zdaleka ještě není ukončen a nemůžeme proto dělat konečné závěry. Jednoznačně se však ukazuje, že pro práci s motivací ve škole nestačí jen mapovat motivační strukturu žáků, ale že je nutné pracovat i s pojetím učitelů v této oblasti, jejich ochotou respektive možnostmi pracovat s jednotlivými druhy motivace ve škole.

Literatura:

Hrabal, V. Pavelková, I.: Diferencovanost učitelovy percepce žáků.

Pedagogika, 1993, č. 1, s. 69-80

Pavelková, I. Frencl, M.: Motivace žáků k učení. Pedagogika. 1997, č. 4, s. 329-345.

AUTOR – KONTAKT:

PhDr. Isabella Pavelková, CSc

Katedra pedagogické a školní psychologie

Pedagogická fakulta

Univerzita Karlova

M.D. Rettigové 4

Praha 1

Tel.: (02) 333 736 26

E-mail: isabella.pavelkova@pedf.cuni.cz